
STUDIA IURIS

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK / JOURNAL OF LEGAL STUDIES

2025. II. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A folyóirat a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának a közleménye. A szerkesztőség célja, hogy fiatal kutatók számára színvonalas tanulmányaik megjelentetése céljából méltó fórumot biztosítson.

A folyóirat közlésre befogad tanulmányokat hazai és külföldi szerzőktől – magyar, angol és német nyelven. A tudományos tanulmányok mellett kritikus, önálló véleményeket is tartalmazó könyvismertetések és beszámolók is helyet kapnak a lapban.

A beérkezett tanulmányokat két bíráló lektorálja szakmailag. Az idegen nyelvű tanulmányokat anyanyelvi lektor is javítja, nyelvtani és stilisztikai szempontból.

A folyóirat online verziója szabadon letölthető (open access).

ALAPÍTÓ TAGOK

BODZÁSI BALÁZS, JAKAB ÉVA, TÓTH J. ZOLTÁN, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

FŐSZERKESZTŐ

JAKAB ÉVA ÉS BODZÁSI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ

GIOVANNINI MÁTÉ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BOÓC ÁDÁM (KRE), FINKENAUER, THOMAS (TÜBINGEN), GAGLIARDI, LORENZO (MILANO),
JAKAB ANDRÁS DSc (SALZBURG), SZABÓ MARCEL (PPKE), MARTENS, SEBASTIAN (PASSAU),
THÜR, GERHARD (AKADÉMIKUS, BÉCS), PAPP TEKLA (NKE), TÓTH J. ZOLTÁN (KRE),
VERESS EMŐD DSc (KOLOZSVÁR)

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Székhely: 1042 Budapest, Viola utca 2-4

Felelős Kiadó: TÓTH J. ZOLTÁN

A tipográfia és a nyomdai előkészítés: CSERNÁK KRISZTINA (L'Harmattan) munkája

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt., felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/jdi-kezdolap.html>

E-mail: doktori.ajk@kre.hu

ISSN 3057-9058 (Print)

ISSN 3057-9392 (Online)

URL: KRE ÁJK - Studia Iuris

<https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html>

KÁLVIN MINT ALKOTMÁNYJOGÁSZ?

CALVIN AS A CONSTITUTIONAL LAWYER?

CSEVÁR NÓRA¹

ABSTRACT ■ Calvin's legal thinking, which transcended his era, initiated numerous movements and revolutions and reorganized the political system and legal systems, as well as transformed church law and constitutional law and their relationship. The Institutio as a church constitution could have influenced the development of later civil governments, promoted the emergence of democratic ideas and revolutionary freedom struggles. Thanks to Calvin and his followers, and later with the help of Calvinism, the organization of states, the system of relations between the state and the church, and the political positions related to it changed.

KEYWORDS: Calvin, constitutional law, constitutional development, form of government, governance

ABSZTRAKT ■ Kálvin korszakát meghaladó jogi gondolkodásmódja számos mozgalmat, forradalmat indított el és rendezte át a politikai berendezkedést, a jogrendszereket, valamint átalakította az egyházi jogot és az alkotmányjogot, azok viszonyát. Az Institutio, mint egyházalkotmánya hathatott a későbbi polgári kormányzatok kialakulására, elősegítette a demokratikus eszmék és forradalmi szabadságharcok létrejöttét. Kálvin és követőinek köszönhetően, később a kálvinizmus segítségével változott meg az államok szervezete, az államnak az egyházhoz fűződő viszonyrendszere és az azzal összefüggő politikai álláspontok.

KULCSSZAVAK: Kálvin, alkotmányjog, alkotmányfejlődés, államforma, kormányzás

ELŐSZÓ

Kálvin tanulmányait 1528–1531 közt végezte el a jogi egyetemen. Sokak számára ismeretlen lehet, de Kálvin nem teológus végzettségű, hanem apja unszolására jogi diplomát szerzett, amely jogi tudásanyag egész munkásságát áthatotta, formálta.

Diplomájának megszerzését követően így vélekedett: *„Így történt, hogy elszólítva a filozófiai tanulmányoktól, a jogtudomány felé fordultam, melyben mintegy az atyai*

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

akarataknak engedelmeskedve igyekeztem hűséggel helytállni. Isten mégis gondviselésének titokzatos zablájával végül más útra vezérelt. ... Isten egy hirtelen megtéréssel az engedelmességre kényszerítette. Így azután mintegy az igaz kegyesség ízétől átítatva olyannyira elfogott az előrehaladás vágya, hogy hátralévő tanulmányaimat, bár nem vetettem el teljesen, mégis közönyösebben folytattam. Még egy év sem telt bele, és a tisztább tanítás iránti vágyakozás miatt annak máris novíciusává és buzgó tanulójavá lettem.”²

1. KÁLVIN AZ ÁLLAMFORMÁKRÓL

Nem a hagyományos értelemben vett monarchia, arisztokrácia és demokrácia államforma hármásából indult ki. Azonban Kálvin vegyes államformát gondolt megfelelőnek, vagyis az arisztokratikus demokráciát, így leszögezhető, hogy nem a mai értelemben vett demokráciát kell ez alatt értenünk. Kálvin szerint, ha teljesül a jó államforma, ennek következtében megfelelő az állami berendezkedés, akkor teljesülhet maradéktalanul a vallás megfelelő előmozdítása, a társadalmi rend fenntartása, valamint a népek szuverenitása.

Kálvin így vélekedett az államformákról: „És ugyancsak meddő volna, ha magánemberek vitatkoznának arról, hogy azon a helyen, ahol ők élnek, melyik államforma a leghelyesebb; mert nem őket illeti az állami szervezet megállapítására vonatkozó tanácskozás. Aztán meg nem is lehet vakmerőség nélkül egyszerűen eldönteni ezt, mivel ennek a vitának az eldöntése a körülményektől függ. És ha magukat az államformákat a körülmények nélkül hasonlítjuk össze egymás között, nem lesz könnyű megkülönböztetni, hogy melyik hasznosabb: annyira egyenlő feltételekkel mérkőznek. A királyságból könnyű a zsarnokságba átsiklani, de nem sokkal nehezebb az előkelők uralmából a kevesek párturalmába, s még ennél is könnyebb a népuralomból a lázongásba jutni. Bizonyára, ha magukban vizsgáljuk ama három kormányformát, amelyet a bölcselők emlegetnek, egyáltalán nem tagadhatom, hogy az arisztokrácia, vagy az általa és polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit messze felülmúlja, [...] ha nem csupán egy államra vagyunk tekintettel, hanem egyúttal az egész föld kerekességét is megtekintjük és megfigyeljük, vagy tekintetünket legalább nagyobb területeken hordozzuk végig, bizonyára tapasztalni fogjuk, hogy az isteni gondviselés nem ok nélkül rendezte azt úgy, hogy a különböző vidékek különböző kormányforma szerint igazgassanak.”³

² WILLEM VAN’T SPIJKER: *Kálvin élete és teológiája*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003, 25.

³ CZEGLÉDI SÁNDOR – RÁBOLD GUSZTÁV (ford.): *Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere*. Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909. IV. 20. 8. 754–755.

2. KÁLVIN A POLGÁRI KORMÁNYZÁSRÓL

Amennyiben létrejött a megfelelő államforma, abban ez esetben kialakítható a megfelelő kormányzat. Az Institutio IV. könyvének 20. fejezetében fejt ki a polgári kormányzásról való elveit, tanait. Kálvin az Ins.-ban külön ír az állami kormányzásról, ezzel annak a bizonyosságát adja, hogy igen nagyfokú valóságérzettel rendelkezett.

Az Institutio IV. könyvének 20. fejezetében foglalkozik a polgári kormányzattal, amelyről így vélekedett:⁴ *„A polgári kormány gondoskodik arról, hogy a vallás nyilvános kifejezésére jusson a keresztyének társaságában, és hogy az emberiség fennmaradjon az emberek közt.”*⁵

A kormányzásról alkotott véleménye: *„A kormányzatnak nincs szerencsésebb formája, mint az, ahol a szabadság megfelelő önfegyelemmel társul és bölcs módon állandó tartósságra rendezkedik be. Magam is azokat tartom a legboldogabbaknak, akiknek megadatott, hogy ezt az állapotot élvezzék... Igen, a felsőbbségnek arra kell törekednie a legnagyobb erőfeszítéssel, hogy a legkisebb mértékben sem engedje meg, hogy csökkentsék vagy megsértsék azt a szabadságot, aminek megvédésére őket iktatták be. Amennyiben ebben a vonatkozásban hanyagok vagy túlságosan kevés gonddal látják el feladatukat, akkor hűtlenek hivatalukban és szülőföldjük árulóivá lesznek”* (Institutio IV.,20,8).⁶

Meghatározta a felsőbbség hatalmának eredetét, feladatát, valamint a nép feladatát, jogait és kötelezettségeit. Továbbá hangsúlyozta a törvények fontosságát, a törvénnyel elérni kívánt cél erejét, valamint kikényszerítésének lehetőségeit.

Felsőbbség: hatalma kizárólag Istentől ered, a feladata a törvény, szabadság, rend érvényre juttatása, valamint a közjót kell előtérbe helyeznie. *„Ennélfogva semmit találóbban nem lehetne mondani, mint hogy a törvény néma felsőbbség, a felsőbbség pedig élő törvény.”*⁷

Nép: kötelességük a törvények betartása és a felsőbbség hatalmának túlterjeszkedése esetén ellenállási (fék) záradék, vagyis megfogalmazta a népnek az uralkodóval szemben gyakorolható fellebbezési jogát.

A törvény célja, hogy a határokat megteremtse, mint a tízparancsolat is egyfajta margó „a hogyan éljünkre”. A jó állam alapja a felsőbbség és a nép közötti kölcsönös kötelezettség, azaz a természetjogi alapelveknek és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződés,

⁴ ANTAL GÉZA (szerk.): *Kálvin János – A keresztyén vallás rendszere 1559.* II. kötet. Pápa, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, 1910, 746.

⁵ ANTAL 1910, 746.

⁶ JOACHIM STAEDTKE: *Kálvin János megismerés és formálódás.* Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009; Institutio, 4. könyv, XX. fejezet, 8. pont.

⁷ STAEDTKE 2009, 55.

amelyet a felsőbbtség és a nép kölcsönös kötelességei és jogai határolt körül és szabályozott.

Kálvinnál a törvény és a kötelesség szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíve, a kötelesség szubjektíve van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő kötelességet, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíve rávilágíthat és elismerheti, így objektív jogot feltételez, amit teljesíteni kell. Kötelességünk Istennel, felebarátinkkal és önmagunkkal szemben van. Minden kötelességünk összessége az Isten iránt való szeretetben áll, mert „Ő a törvények summája.”⁸ Törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget, ezért Kálvin a törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján: társadalmi; védelmi; figyelmeztető és beteljesítő.

Rendkívül fontosnak tartotta Kálvin, hogy az állami és az egyházi kormányzatot külön kell választani. Ebből következik, hogy az ember kétféle kormányzatnak van alávetve. A két kormányzás nem ellentétes. Hiába vannak törvények, azokat e földön voltak és lesznek is, akik megszegik, így szükséges egy világi (külső erkölcsre vonatkozó) ellensúly, akik megbüntetik a szabályszegőket és egy olyan szervezet, amely a rendet betartatja a néppel.

Azaz a nép életét az emberi társadalomhoz illő magatartásra vezeti, társas viszonyulásait a polgári igazságosságnak megfelelően szabályozza, illetve előmozdítja az egyetemes békét.⁹ Persze ez magával vonzza, hogy szükség van polgári törvényekre is, mivel a felsőbbséget szolgálják az állami életben, ezek a legerősebb kötelékei, ahogyan Cicero is mondta – „amelyek nélkül nem állhat fent a felsőbbtség, amint viszont azok sem a felsőbbtség nélkül”.¹⁰ Azaz, ha Istenen kívül a felsőbbtség törvénykezik, az jogos.

Ebben az esetben merülhet fel a kérdés, hogy mi jogos és mi erkölcsös a kálvini nézetből. „A jog és erkölcs kapcsolatát ad absurdum csak egyes diktatúrákban kérdőjelezték meg.”¹¹ Kálvin pedig egyértelműen megkérdőjelezte az uralkodó hatalmát abban az esetben, ahol túlterjeszkedett hatalmán, hatáskörén. Ahogyan LAJOS EDINA is kifejti egyik tanulmányában, „A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendők, másrészt az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak.”¹²

⁸ SEBESTYÉN JENŐ: *Református etika*. Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000, 177.

⁹ BÉKÉSI ANDOR (ford.): *Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559*. Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991, 286.

¹⁰ Ibid. 296.

¹¹ JAKAB ÉVA: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz: a nemzeti szocializmus és a római jog. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica*, 2020 (2), 127.

¹² LAJOS EDINA: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai. *KRE-Dlt*, 2023 (1).

Kálvin jogi gondolkodásmódjából eredően erkölcsstanában, etikájában is jól látható módon kifejtette, hogy a vallás és erkölcs egymáshoz való viszonyának alapja az, hogy mit mond Isten, vagyis az *„erkölcs van a vallásra építve és nem fordítva.”*¹³ A kálvini értelemben vett erkölcsi világrend felülről jön. Az ember teremtésétől fogva az erkölcsi világrend tagja, aki erkölcsös életet él. Azaz a kálvini etika szerint a jog forrása nem más, mint Isten, nem pedig az uralkodó. A magyar nyelvben a „jog” szó a „jó” szóra vezethető vissza, vagyis mi a jogos cselekedet, ami nem jogos, az helytelen. Az a törvény, amely nem Istentől ered, azon felüli vagy kívüli, az jogtalan. Míg az államnak saját külön szuverenitása van, amely nincsen alárendelve az egyháznak. Az állam rendeltetése, hogy a népet közösségi formában tartsa, a bűnt megakadályozza, valamint a nép erkölcsi, szellemi és gazdasági fejlődését elősegítse.

3. KOMMENTÁROK FONTOSSÁGA A RÓMABELIEKHEZ ÍRT LEVELEK ALAPJÁN

Jogalkalmazóként is tapasztalhatjuk, hogy csak abban az esetben tudjuk a törvényeket betartani, alkalmazni, ha azok érthetők, a jogalkotói szándék megfelelően érvényesül. Kálvin *A Rómabeliekhez írt levelét* 1551-ben írta meg, amelynek az Institutio IV. könyvének 20. fejezete szolgált magyarázatául, annak kommentárjaként. Jogalkalmazóként napjainkban is tapasztalhatjuk, hogy nem feltétlen tud egy adott jogszabály megfelelően érvényre jutni, ha a jogalkotói szándék nem egyértelmű, vagy kiegészítésre szorul. Kálvin is úgy vélekedett, hogy a törvényeket csak akkor lehet betartani, megfelelően alkalmazni, ha azt megérti a jogalkalmazó is, így a kommentárokra feltétlen szükség van.

4. A NÉPEK SZUVERENITÁSA KÁLVIN NÉZETÉBEN

Kálvin szintén korszakalkotó gondolata volt a népek szuverenitása. Felsőbbség biztosítsa a törvények mentén a népek békés együttélését, szuverenitását, valamint a vallások szabad gyakorlását. Azonban az Institutio alapján Kálvin nem a mai értelemben vett népszuverenitást értelmezi, hanem a népek békés együttélését értette jelen fogalom alatt.

Az ember és Isten, valamint az emberek egymás közti viszonyát, *„azaz a keresztény szabadságot újra értelmezi. Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának*

¹³ SEBESTYÉN 2000, 71.

a létrehozását jelentette”,¹⁴ amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett.

5. AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA

Kálvin az Isteni engedelmesség mellé a földi hatalomhoz való lojalitás szükségességét rendeli.

Kálvin elmékedése: *„elsősorban Istennek kell engedelmeskednie, de ez a kötelessége nem zárja ki azt, hogy neki engedelmeskedve a lojális földi hatalmakat is elismerje, hiszen azokat – a már hivatkozottak szerint – Isten rendelte eszközként a földi ember számára.”*¹⁵

A genfi polgári könyvben deklarálta, hogy az államnak és az egyháznak mellérendelten, de együttműködően, elválasztott működést kell biztosítani. Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el az új polgári törvénykönyvet, az előjárók hálájuk jelképekül egy hordó bort adtak Kálvinnak. Így jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű polgári törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állami és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezete van, amely meghatározott feladatkörökkel és hatáskörökkel van ellátva.¹⁶

A református egyházon belüli reformjaként megalkotott Institutio-val, vagyis az egyházi rendtartással, egyházi alkotmányával négy hivatalt hozott létre: pásztor, doktor, presbiter, diakónus, amelyek mellérendelt szervezeti egységek, minden szervezeti egység saját feladatkörrel rendelkezett és a döntéseket közösségi döntéshozatal útján hozták meg.

*„Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.”*¹⁷ Kálvin az Institutio-ban ezt a hasonlatot írta az egyházi fegyelemről.

Kálvin (egyház)alkotmánya – egyházon belüli demokratizálása: *„Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.”*¹⁸

Kálvin jogi doktrínája, hogy az egyházon belüli rendszert is megreformálta, olyan intézményekkel és jogi normákkal, amelyek rendkívül korszakalkotók,

¹⁴ SZABÓ ZSOLT: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia*, 2021 (2), 175–181.

¹⁵ SZATHMÁRY BÉLA: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmétörténetéhez. *Acta Humana*, 2018 (3), 43–58.

¹⁶ Kálvin János *Institutioja*. Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995, 2. fejezet.

¹⁷ ANTAL 1910, 510.

¹⁸ ANTAL 1910, 510–511.

valamint a későbbi alkotmányos demokráciák alapjogaiként, szabályozott módon köszönnek vissza a nyugat-európai országok alkotmányaiban.

Kálvin az egyházon belül bevezette a közösségi döntéshozatalt. Szerinte a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A kálvini egyházban a különböző lelkeszi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nemcsak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok elengedhetetlenek egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.¹⁹

Az egyházon belüli közösségi döntéshozatal intézménye mellett négy tisztséget alakított ki a gyülekezet vezetésére a pásztor, a doktor, a presbiter és a diakónus.

Az új törvényben megfogalmazták az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület mai értelemben vett demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. A genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Azt vallotta, hogy amint az egyházi rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba – amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körül határolható hatásköre van – úgy az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól.

6. KÁLVIN KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT HATÁSA A NYUGAT-EURÓPAI ALKOTMÁNYFEJLŐDÉSRE

Fontos különbséget tenni Kálvin közvetett és közvetlen hatása között, vagyis a kálvini tanok hatása nem egyenlő a kálvinizmus hatásával. Kálvin életében történő hatása és beépülés, a közvetlen hatás, míg halála után a kálvinizmus közvetlen hatása a közvetett hatás.

A közvetlen hatás alatt értendő a Kálvin által (még életében) formált és vezetett reformáció, amivel személyesen befolyásolta az adott ország politikai és vallási rendszerét, az állam és az egyház viszonyát.

A közvetett hatáson értendő az, hogy Kálvin barátai, tanítványai révén, illetve a kálvinizmus által, miként tudott az eszmerendszer egy adott országban

¹⁹ BIRKÁS ANTAL: *Reformáció, államhatalom, politika*. Budapest, Luther Kiadó, 2011, 95.

örök érvényűen fennmaradni. Közvetlen hatásnál azt lehet vizsgálni, hogy miként hatott Kálvin tanainak közvetlen beépülése a nyugat-európai országok alkotmányeszméjének kialakulására. Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, ezt az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük.

Kálvin közvetlen és közvetett hatását Svájc, Franciaország, Magyarország, Németalföld, valamint Skócia tekintetében elemeztem, de jelen tanulmányban kizárólag utóbbit ismertetem részletesebben.

Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat vontak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és az állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét. Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója. Úgy gondoltam a kálvinizmusnak nemcsak közvetlen kihatásait tárom fel, hanem nyugat-európai kultúra- és egyháztörténeti és államtani történelmi vonatkozásait is.

Kálvin polgári kormányzatról alkotott tanainak követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.

Kálvin halálát követően erősödött meg hatása a világban, hiszen a kálvinizmus már a XVI. század végére nemzetközi mozgalommá és vallássá vált. Európában Kálvin gondolatai és reformjai meghatározóak lettek, mint ahogyan azt a történelem mutatja. Azonban vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette-e Kálvin a politikai szabadság kibontakozását.

Abraham Kuyper „A kálvinizmus politikai jelentősége” című munkája 1874-ben „A kálvinizmus, mint az alkotmányos szabadságok alapja és biztosítója” alcímmel jelent meg. Kuyper ebben a munkájában részletesen kifejtette és indokolta köztörténeti adatokkal és a korabeli jogbölcseleti, jogelméleti, filozófiai nézetek elemzésével, hogy a kálvinista rendszerből egy igazi alkotmányos közjog származik.²⁰

Kálvin tanai és a „*reformáció esztétörténeti jelentősége szinte valamennyi*”²¹ jog- és társadalomtudományi ágazatra hatást gyakoroltak. Kálvin politikai alapelvei már a „szabadság, egyenlőség, testvériség” címszavakkal értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. A másik tényező, az egyházalkotmány megalkotása,

²⁰ SZATHMÁRY 2018, 43–58.

²¹ Ibid.

más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.

A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításába és az egyház közösségi rendjébe. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: *„Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezzé, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.”*²²

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban: a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik,²³ az önkény megakadályozásának érdekében.

Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként, illetve ezek az elvek hosszú távon a demokrácia irányába hatottak.²⁴

Véleményem szerint a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult a modern alkotmányeszmé megszületéséhez, valamint számos párhuzam figyelhető meg a kálvinista tanok és a liberális alkotmányelmélet közt, amelyek bemutatására jelen tanulmányom nem terjed ki.

Abraham Kuyper²⁵ (kálvinista) álláspontja a következő: *„A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépítve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkodni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.”*²⁶

Theodore Béze (1519–1605) Kálvin egyik leghűségesebb tanítványa, a XVI. században egyedülállóan így vélekedett: *„a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!”* Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra

²² ANTAL 1910, 748.

²³ BÉKÉSI 1991, 303.

²⁴ BIRKÁS 2011, 148.

²⁵ Abraham Kuyper a történelmi kálvinizmus mozgalom ősatyja, Hollandia miniszterelnöke, teológus.

²⁶ SEBESTYÉN 2000, 197.

és a politikumnak összehangoltan kell működnie; a legfontosabb pedig: az isteni törvény nem szennyezhető be.²⁷

Otto Weber szerint: „Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül.”²⁸

7. KÁLVIN HATÁSA SKÓCIA VONATKOZÁSÁBAN

A kutatásaim során különböző országokban vizsgálom, hogy Kálvin tanai közvetlenül hatottak-e az államfejlődésre. Jelen tanulmányban Skóciára gyakorolt közvetett hatást kívánom összefoglalóan bemutatni.

A skót kérdést Anglia mindig belügyi problémának tekintette. Tanulmányomban nem térek ki a skót és angliai viszályokra, háborúkra és uralkodói összeesküvésekre. Skóciában, John Knox, aki Genfből 1559 nyarán tért vissza, a radikális kálvini reformációt honosította meg. Skóciában szinte elejétől fogva a kálvini irány volt a meghatározó.²⁹

Az uralkodó, Stuart Mária betilttatta a protestantizmust, emiatt harcok kezdődtek meg. A skótok formálisan 1559. október 24-én megfosztották Stuart Máriát régensi titulusa alól.

Knox titkos megbeszéléseket folytatva, angol segítséget kért. Mária 1560-ban hirtelen bekövetkezett halála vetett véget a harcoknak, így még ugyanebben az évben sikerült felállítania az államegyházat, bevezette a *Confessio Scotica*-t (Skót Hitvallást).

Ámbár a református egyházkormányzat bevezetését nem emelték törvényerőre, amelynek célja lett volna, hogy az erkölcsi felügyeletet az egyháztanács és a presbiterok által lehetett volna gyakorolni. Felállították a skót nemzeti zsinatot.

Majd a genfi mintára jóváhagyták az istentiszteleti rendtartást összefoglaló könyvet. Később 1564-ben zsoltárokkal együtt adták ki, emiatt is hívták inkább a Zsoltároskönyvnek.³⁰

²⁷ JAKAB LÁSZLÓ TIBOR (szerk.): *A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény.* Budapest, 2009, 12–18.

²⁸ CHRISTIAN LINK: A kálvinizmus szellemisége, http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15 (2025.01.01.).

²⁹ JOHN KNOX: A skót reformátor, <http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID> (2025.01.01.).

³⁰ OWEN CHADWICK: *A reformáció.* Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 164.

Az egyházi fegyelem ugyan nem emelkedett törvényi erőre, de ettől függetlenül a gyakorlatban érvényesült, mint ahogyan az a St. Andrews-i gyülekezet jegyzőkönyvéből (1559) is kiderült. A nép teljes körében nem tudott az egyházi rend könnyedén beépülni, hiszen a következő 130 évben Skócia egyháztörténelme a presbiteri rendszer bevezetése mellett vagy ellen hullámáról szólt, vagy még inkább arról, hogy mindez jogi megerősítéssel vagy a teljes függetlenség kivívásával menjen végbe.

Knox egyházában nem volt hierarchia, még az uralkodók sem irányíthatták a hitéletet, a helyi gyülekezet önkormányzata (presbiterek) szabályozták a hívők vallásos tevékenységét. Ha egy katolikust harmadjára is a vallása gyakorlásán érték, akkor halálra ítélték. Ez a demokratikus, merev gondolkodású hitélet jellemezte a skót demokráciát akkoriban.

Genfről, Kálvinról és hatásáról 1556-ban Knox a következőképpen vélekedett: *„Bátor vagyok kijelenteni, hogy Genf Krisztus legtökéletesebb iskolája, amilyen még nem volt a földön az apostolok kora óta. Elismerem, hogy másutt is maga igaz voltában tanítják Krisztust, de nem ismerek még egy várost, ahol az erkölcsök és a vallás ilyen tökéletesen meg lenne reformálva”*.³¹

Salmond, aberdeeni pap azt mondta, hogy a kálvinizmus volt az, amely Skóciát nemzetté, szabad nemzetté és puritán nemzetté tette. A skót polgárháborút viszonylag könnyű volt megnyerni; Mária rövid uralkodása, és a reformáció a koronával szemben Kálvin legkeményebb tanítványával, Knox vezetésével nyert teret.³²

ZÁRÓGONDOLATOK

A polgári forradalmak időszakáig a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Kálvin tanai nem csak a teológia területén, hanem a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak.

³¹ JEAN CADIER: *Kálvin, egy ember isten igájában*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994, 163.

³² CHADWICK 1998, 165.

A presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.³³

A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a puritanizmus volt, mint például Skóciában.³⁴ Amiből az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejthesse hatását.

Kálvin a francia felvilágosodás egyik nagy alakjára, Rousseaura nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával, így joggal tehetjük fel a kérdést, hogy Kálvin a demokrácia előfutára lenne-e? Kálvin tekinthető-e alkotmányjogásznak?

Rousseau következőképpen vélekedett Kálvinról:

„Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniusának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tisztességet szerzett neki, mint Institutio-ja. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartatni.”³⁵

IRODALOMJEGYZÉK

ANTAL GÉZA (szerk.): *Kálvin János – A keresztyén vallás rendszere 1559.* II. kötet. Pápa, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, 1910.

BÉKÉSI ANDOR (ford.): *Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559.* Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991.

BIRKÁS ANTAL: *Reformáció, államhatalom, politika.* Budapest, Luther Kiadó, 2011.

CHRISTIAN LINK: A kálvinizmus szellemisége, http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15 (2025.01.01.).

CZEGLÉDI SÁNDOR – RÁBOLD GUSZTÁV (ford.): *Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere.* Pápa, Református Főiskolai Könyvnyomda, 1909.

JAKAB ÉVA: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz: a nemzeti szocializmus és a római jog. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica*, 2020 (2).

³³ MAX WEBER: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, <https://mek.oszk.hu/02000/02006/02006.pdf> (2024.12.20.).

³⁴ Eredetileg a pietizmus szóból ered, amely egy keresztyén (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt: CHADWICK 1998. A puritán szót az 1560-as években kezdték el gúnynévként használni. Kezdetben rendmániás vagy pedáns szinonimájaként alkalmazták, majd a szigort és a pontosságot jelentette. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölceit helyreállítsák. A puritanizmus a XVI. és XVII. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva áterjedt Európába is.

³⁵ ANTAL 1910, 759.

- JAKAB LÁSZLÓ TIBOR (szerk.): *A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény.* Budapest, 2009.
- JEAN CADIER: *Kálvin, egy ember isten igájában.* Budapest, Kálvin Kiadó, 1994.
- JOHN KNOX: A skót reformátor, <http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID> (2025.01.01.).
- Kálvin János *Institutioja*. Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995.
- LAJOS EDINA: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai. *KRE-DIt*, 2023 (1).
- MAX WEBER: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, <https://mek.oszk.hu/02000/02006/02006.pdf> (2024.12.20.).
- OWEN CHADWICK: *A reformáció.* Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- SEBESTYÉN JENŐ: *Református etika.* Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000.
- JOACHIM STAEDTKE: *Kálvin János megismerés és formálódás.* Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009.
- SZABÓ ZSOLT: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia*, 2021 (2), 175–181.
- SZATHMÁRY BÉLA: A kálvini reformáció és a jogegyenlőség – adalékok a jogállamiság eszmetörténetéhez. *Acta Humana*, 2018 (3), 43–58.
- WILLEM VAN’T SPIJKER: *Kálvin élete és teológiája.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2003.